

کارگفت‌های ترغیبی در قرآن کریم

رحیم احمدی نرگسه^۱

بهمن گرجیان^۲

محمود نقی‌زاده^۳

سیدحسام الدین حسینی^۴

چکیده

زبان قرآن کریم زبان وحی و دارای ویژگی‌های منحصر به فرد از لحاظ اعجاز کلام، بلاغت، شیوایی، موسیقایی، ساختار و بافتار است. پژوهش در این خصوص امری بس دشوار و کشف معانی از این بحر بیکران بسیار پیچیده و گاه غیر ممکن می‌نماید. این پژوهش به روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی - تحلیلی به تجزیه و تحلیل نمونه‌هایی از آیات قرآنی پرداخته تا گوشه‌ای کوچک از این معجزه پیامبر اکرم (ص) را بررسی و در جستاری، کنش‌های گفتاری ترغیبی و تنوع آنها را بر اساس نظریه سرل (۱۹۶۹) دسته بندی کند. مطالعه بسامد کارگفت‌ها در آیات قرآن کریم نشان می‌دهد که کارگفت‌های ترغیبی بالاترین بسامد و به ترتیب، کنش‌های گفتاری تعهدی، عاطفی، اعلامی و اظهاری در رتبه‌های دیگر قرار دارند. لذا این پژوهش اشکال کارگفت‌های ترغیبی را در نه دسته به شکل ساختارهای استقهامی، خبری، امری، اظهاری، مدح، ذم، تعجبی، دوستی و تعاملی قرار داده است. بررسی این اشکال نشان داد که کارگفت‌های غیر مستقیم در ترغیب انسانها بیشتر استفاده شده است و این نشان دهنده چند بعدی و چند معنایی بودن آیات قرآن کریم است. ضمناً اصل تفکر و تدبر در قرآن کریم موجب شده که انسان به قوه عقل و منطقی به درک معانی کارگفت‌های غیر مستقیم دست یابد و از نعمت تعقل و خرد خویش سود برد.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم، کارگفت‌های ترغیبی، کاربرد شناسی زبان، نظریه جان سرل

*تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۱۰ * تاریخ پذیرش ۱۳۹۷/۰۴/۰۵

۱. دانشجوی دکتری، گروه زبان شناسی همگانی، پردیس علوم و تحقیقات خوزستان، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران و

rahimahmadi14@gmail.com

گروه زبانشناسی همگانی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

۲. نویسنده مسئول: دانشیار گروه زبانهای خارجی، واحد آبادان، دانشگاه آزاد اسلامی، آبادان، ایران bahgorji@yahoo.com

mahmood_naghizadeh@yahoo.com

۳. استادیار گروه زبان شناسی همگانی، دانشگاه پیام نور ایران.

shesamhosseini@yahoo.com

۴. استادیار گروه قرآن و حدیث، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

۱. کاربرد شناسی

کاربردشناسی زبان به علم رابطه زبان و عملکرد آن در انجام امور روزمره اشاره دارد و این عملکرد زبانی به وسیله ابزارهای متنوع گفتمانی^۱ از قبیل کلامی و غیر کلامی مانند استفاده از علائم نوشتاری، نشانه‌ها، تصاویر، اصوات و یا حرکات بدن در بیان منظور و هدف گویشوران بازنمایی می‌گردد. بنا بر این زبان شناسی مدرن به زبان از دو منظر نگاه می‌نماید: یکی ساختار زبان و فرم^۲ آن و دیگری نقش^۳ و کنش گفتار^۴ در یک بافت زبانی^۵ است و این دو در تعامل بین فرستنده^۶ (گوینده یا نویسنده) و گیرنده^۷ (شنونده یا خواننده) روشهای متفاوتی برای تجزیه و تحلیل و فهم داده‌های زبانی ارائه می‌کند. ابزارهای فوق در بیان گفتمان نقش بسیاری در تفهیم و درک مخاطب دارد و انحراف در هر کدام از ابزارهای گفتمانی در درک معنی بین دو طرف تاثیر گذار است. مثلا اگر گوینده سلام کند و شنونده پاسخ گوید ارتباط کلامی صورت گرفته و مقدمه‌ای جهت ادامه کلام است و در صورت عدم اخذ پاسخ می‌تواند به معنی بی‌اعتنایی، دلسردی در ادامه سخن و یا حتی قهر بودن و نفرت تلقی گردد. چپمن^۸ (۱:۲۰۱۱) اهمیت مطالعه کاربردشناسی زبان را در رابطه آن با جهان واقعی می‌داند. از سوی دیگر نیز این علم را موجب فراهم کردن فرصتی برای بررسی و کاربرد منظور شناسی زبان^۹ و تاثیر گفتمان در زندگی واقعی می‌داند.

کاربردشناسی زبان به موضوعات مهمی چون نظریه ادب و تحلیل گفتمان می‌پردازد. معنای زبانی (معناشناسی) متفاوت از معناشناسی بافتی (کاربردشناسی) است. پیشتر گفته شد که این شاخه از زبان شناسی (کاربردشناسی) فضای مابین تحلیل گفتمان، تعامل، جامعه‌شناسی و جامعه‌شناسی زبان را به خود اختصاص داده است. این مطلب بیانگر این است که معنای واقعی در بافت موردنظر به دست می‌آید. (همان) معنی دایره‌المعارفی مورد تایید زبان شناسی شناختی است. چپمن (همان) کاربردشناسی

1 Discourse

2 Form

3 Function

4 Speech act

5 Context

6 Sender (Addresser)

7 Receiver (Addressee)

8 Chapman

9 Pragmatics

زبان را به دو نوع کارکرد نظری و کاربردی تقسیم می‌کند و نوع اول را ساختاری یا صوری^۱ تعریف کرده که روی تجزیه و تحلیل نحو زبان و چگونگی آرایش و توصیف صوری زبان متمرکز می‌شود و دومی روی رابطه جنبه‌های کاربردی^۲ زبان در انجام امور عملی مانند متقاعد کردن، وادار کردن، تهدید، تشویق نمودن و مانند آن در حل مسایل اجتماعی و فرهنگی نقش ایفا می‌کند. مثلاً جمله " دوستت دارم" از لحاظ صوری جمله‌ای ساده و خبری است و در زمان مضارع آمده است. فاعل من به دلیل شناسه فعلی "م" حذف گردیده است. معنی جمله کاملاً روشن است و کنایه از علاقه به طرف مقابل دارد. از لحاظ کاربرد شناسی زبان می‌تواند " جمله‌ای عاطفی در بیان همدردی، احساس محبت، تشویق آمیز و مانند آن باشد.

کاربرد شناسی زبان در متون مذهبی و قرآنی پیشینه مناسب و مطلوبی در سال‌های اخیر یافته است و نقش موثری در فهم و درک معانی ژرف احادیث و آیات قرآنی دارد (پهلوان نژاد و رجب زاده، ۱۳۸۹: ۳۷). غالباً احادیث و آیات قرآن کریم معانی و منظوره‌های متنوع و غامضی دارند که تفسیر و منظورشناسی آنها در بافت زمانی و مکانی نزول حدیث و یا آیه کریمه امکان پذیر است و چند معنایی بودن آنها بدون ملاحظات صوری و کاربردی قابل حصول نیست. مثلاً در سوره مبارکه کوثر آیه کریمه اول " انا اعطیناک الکوثر (۱:۱۰۸)" برای واژه کوثر بیش از ۲۰ معنی و تفسیر در تفاسیر قرآن کریم ذکر گردیده است که تعدادی از آنها عبارت از نهری در بهشت، اشاره به حوض مخصوص رسول الله (ص)، ابتر نبودن پیامبر اکرم (ص) و تکثیر شجره الهی اسلام، ابتر بودن دشمنان اسلام، مقام حضرت زهرا (س) و مانند آن است.

در این تحقیق نظریه کارگفت‌های آستین (۱۹۶۲) و تقسیم بندی پنج گانه آنها توسط شاگردش جان سرل (۱۹۶۹) تعریف شده اند و برای هر یک مثالی از قرآن کریم یا زبان فارسی نقل شده است. ضمناً کارگفت‌های مستقیم و غیر مستقیم در قرآن کریم با ذکر مثال تشریح شده است. سوال پژوهش این است که از میان کارگفت‌های قرآنی کدام کارگفت از لحاظ بسامد بیشتر بکار رفته و علت آن چه بوده است. در بخش بعد به بیان گوشه‌ای از ادبیات تحقیق در خصوص بکارگیری کارگفت‌ها می‌پردازیم که در متون مذهبی و قرآنی جهت انتقال و تفهیم بهتر معانی و مفاهیم الهی آمده است. کشف بسامد کارگفت‌ها در قرآن کریم می‌تواند ما را در کشف اوامر و دستورات خداوند حکیم رهنمون سازد.

۲. پیشینه تحقیق

پژوهشگران حوزه کاربرد شناسی زبان تحقیقات میان رشته ای متنوعی در زمینه کارگفت‌های استفاده شده در متون قرآنی و مذهبی انجام داده اند. چنین پژوهش‌هایی در زمینه‌های ادبی، سیاسی و اجتماعی نیز قابل توجه هستند. در بررسی این مقاله‌ها تنها به پژوهش‌های مرتبط و انجام شده در زمینه‌های مذهبی اشاره کوتاهی می‌نماییم:

تحلیل متن شناسی زیارتنامه حضرت امام رضا (ع) بر پایه نظریه کنش‌گفتار (پهلوان نژاد، و رجب زاده، ۱۳۸۹: ۴۵). در این پژوهش کارگفت‌های بینافردی از بسامد بالایی برخوردار بوده است و تعامل زوار و حضرت رضا (ع) به صورت درخواست‌کنندگی زوار و اسباب اجابت‌کننده در پیشگاه خداوند متعال در کنش‌های گفتاری موثر بررسی شده است.

تحلیل متن شناسی سوره بقره بر اساس نظریه کنش‌گفتار (زارع و برزگر، ۱۳۹۲). این پژوهش به بررسی کنش‌های گفتاری بر پایه نظریه سرل (۱۹۶۹) می‌پردازد و بسامد کنش‌های گفتاری را به روش توصیفی-تحلیلی ارزیابی می‌نماید. غالباً کارگفت‌های بکار رفته کنش‌های منظوری ارتباط بین خالق و مخلوق و بشارت و انذار را شامل می‌گردد.

تحلیل خطبه پنجاه و یکم نهج البلاغه بر اساس طبقه‌بندی سرل از کنش‌های گفتاری (فضائل و نگارش، ۱۳۹۰). در این پژوهش کنش‌های گفتاری در این خطبه بررسی شده و بسامد کنش‌های گفتاری عاطفی کمتر و کنش‌های گفتاری، اظهاری و ترغیبی بیشتر بکار رفته است. نگارندگان (۱۳۹۰: ۸۱) علت را در سخنام علی (ع) می‌دانند که قصد دارند لشکریان را با استفاده از کنش‌های اظهاری، هشدار داده و آنها را با کنش‌های ترغیبی به نبرد ترغیب نماید.

بررسی کنش‌های گفتار در خطبه ۱۱۱ نهج البلاغه (قنسولی، ۱۳۷۹). این پژوهش به مطالعه خطبه ۱۱۱ نهج البلاغه می‌پردازد و کنش‌های آن را بررسی می‌کند. در این کنش‌ها لایه‌های معنایی پاره‌گفتارها را به صورت استلزامی، بیانی، دستوری، احساسی و توصیفی طبقه‌بندی می‌کند. در این خطبه، کنش توصیفی از بسامد بیشتر برخوردار بوده زیرا علی (ع) قصد نشان دادن چهره دنیا و ظواهر آن را دارد.

تأثیر بافت زمانی - مکانی بر تحلیل کنشگفتار، مقایسه فراوانی انواع کنش‌های گفتار در سوره‌های مکی و مدنی قرآن کریم (حسینی معصوم و رادمرد، ۱۳۹۴). در این پژوهش سوره‌های قرآن کریم بررسی

شد و بر اساس کنش‌های گفتاری سرل (۱۹۶۹) مشخص گردید که در سوره‌های مکی کنش‌های اظهاری بیشترین بسامد و کنش‌های عاطفی، ترغیبی، تعهدی و اعلامی در رتبه‌های بعد قرار دارند. در سوره‌های مدنی کنش‌های اظهاری کمتر و کنش‌های عاطفی، ترغیبی، تعهدی و اعلامی بیشتر بکار رفته‌اند. نظریه کنش‌گفتاری جان آستین در فهم زبان قرآن (ساجدی، ۱۳۸۱). در این مقاله کنش‌های گفتاری در فهم زبان قرآن و تفسیر آیات الهی بررسی شده است. نگارنده از دیدگاه کنش‌های گفتاری بیان می‌دارد که گزاره‌های دینی چند بعدی بوده و فهم آنها نیازمند تحلیل صورت و محتوای گزاره‌ها است.

کارکردهای معنایی و توان منظوری جملات استفهامی قرآن کریم با توجه به نظریه کنش‌گفتاری (ویسی و اورکی، ۱۳۹۴). در این تحقیق نقش کنش‌های گفتاری در بیان منظور جملات استفهامی بررسی شده است. سوالات در قرآن کریم از لحاظ صوری نباید مد نظر و بررسی شوند بلکه معنایی کنشی دارند. مثلاً در آیه کریمه «قل هل یستوی الذین یعلمون و الذین لایعلمون (زمر/۹)»

بگو آیا آنان که می‌دانند با آنان که نمی‌دانند برابر هستند؟ این آیه انسانها را به اندیشیدن و تمایز گذاشتن بین دانایان و نادانان و ادار می‌کند تا در نهایت به طور غیرمستقیم انسانها را ترغیب به علم آموزی و تلاش در راه علم شدن ترغیب نماید ولی این امر به طور ضمنی انجام عمل علم آموزی را ترغیب می‌کند.

بررسی مشکلات معادل‌یابی واژگان قرآنی و مذهبی در زبان انگلیسی (ویسی، ۱۳۸۲). این مقاله معادل‌یابی واژگانی در متون مذهبی و قرآنی را بررسی و راهکارهایی در جهت یافتن معنا و نزدیک‌ترین معادل‌ارایه می‌دهد. صورت و کارکرد گزاره‌های مذهبی باید در معادل‌یابی واژگانی مد نظر قرار گیرد.

بررسی تأثیر کنش‌های گفتاری غیرمستقیم با ساختار پرسشی بر روند گفت و گو از منظر زبان‌روسی (دست‌آموز و محمدی، ۱۳۹۵). این پژوهش به بررسی تأثیر غیرمستقیم ساختارهای پرسشی می‌پردازد و کنش‌های گفتاری را در بیان پرسش بررسی می‌کند. نتایج این تحقیق می‌تواند در بررسی کنش‌های گفتاری و عملکرد گونه‌های پرسشی بکار رود.

تحلیل ادبی آیه ۱۱۲ سوره نحل از چشم‌انداز گونه‌شناسی استعاره (نوبهار، ۱۳۹۷). این پژوهش به بررسی استعاره‌ها از نظر بیان غیرمستقیم و بینامتنی می‌پردازد و با آوردن شواهدی محتوای آیه کریمه را تجزیه و تحلیل ادبی می‌نماید.

۳. کارگفت‌های پنج‌گانه

نظریه کارگفت‌ها نخستین بار توسط فیلسوف برجسته ی مکتب پراگ، جی. ال آستین در مجموعه سخنرانی هایش تحت عنوان «چگونه با کلمات کاری انجام می دهیم» در مقابله و نقد دیدگاه منطقیون مثبت گرا ارائه گردید. وی و شاگردش جان سرل (۱۹۷۵) کارگفت‌ها را به پنج گروه تقسیم کردند که عبارتند از:

الف) کارگفت‌های اظهاری (representatives) اظهار می دارد که کاری یا عملی صورت گرفته یا انجام می شود. در واقع شهادت به صدق انجام کار می شود. مثلاً «باید بگویم که او فرد متشخصی است».

ب) کارگفت‌های تعهدی (commissives) تعهد گوینده را به انجام کاری بیان می کند. مثلاً «فردا به دیدن شما می آیم».

ج) کارگفت‌های عاطفی (expressive) احساس گوینده در برابر وقوع رویدادی بیان می شود. مثلاً "شما لطف نمودید که سخنان مرا درک کردید."

د) کارگفت‌های اعلامی (declarative) گوینده شرایط را در برابر وقوع رویدادی بیان می نماید و باید این اختیار قانونی یا عرفی را داشته باشد مثلاً قاضی می گوید: "من شما را به یک سال زندان محکوم می کنم." لذا امری است که انجام آن التزام دارد.

ه) کارگفت‌های ترغیبی (directives) مخاطب را با انجام عملی ترغیب می کند. "اگر شما درس بخوانید، موفق خواهید شد."

۳-۱. کارگفت‌های مستقیم^۱ و غیرمستقیم^۲

سرل و دیگران میان کارگفت مستقیم و غیرمستقیم تمایز قائل شدند. هرگاه رابطه ی مستقیم و یک به یکی بین ساختار نحوی-معنایی و نقش آن وجود داشته باشد آنرا کارگفت مستقیم گویند و هرگاه رابطه ی غیرمستقیمی میان ساختار نحوی - معنایی پاره گفت و کارکرد و نقش آن وجود نداشته باشد آن را کارگفت غیرمستقیم گویند (عموزاده و توانگر، ۱۳۹۳: ۸۶). مثلاً پاره گفت «درباز است» دارای نقش های کارگفتی غیرمستقیمی چون: الف) مواظب رفتارت باش ب) لطفاً درب را ببندید و غیره می باشد که در واقع نقش جملات امری را دارد نه خبری.

1 -Direct

2 -Indirect

گردون و لیکاف^۱ (۱۹۷۱) چنین اظهار می‌کنند: «اگر گوینده از شنونده سوال کند که آیا می‌تواند کاری انجام دهد یا نه؟» به این معنی که گوینده از شنونده می‌خواهد آن کار انجام دهد بنابراین شنونده جمله اول به مفهوم جمله دوم را استنباط می‌کند اما نظر این دو همیشه قطعیت ندارد». مثلاً جواب زیر بیشتر جنبه دعا دارد تا اینکه کارگفت غیرمستقیم تلقی شوند. ممکن است پزشک شوی؟ ممکن است برایم پایانو بزنی؟ نمی‌شود برای ادامه تحصیل به هاروارد بروی؟ نمی‌شود بجای من جایزه نوبل بگیری؟ در واقع درک کارگفت مستقیم از طریق یک کارگفت غیرمستقیم مبتنی بر بافت است و از داشتن درون زبانی غیرقابل تعیین است. مثلاً بافت موقعیتی در یک کویر یا یک بافت موقعیتی (پدربزرگ با نوه ناز پرورده اش در یک کویر) (صفوی، ۱۳۹۲: ۱۸۰-۱۸۱) می‌شود جایی زیر سایه بنشینیم و تو برایم نوشابه ای خنک بیاری (ممکن است نجات پیدا کنیم). (ممکن است اینقدر عمر کنم که تو بزرگ شوی)

مثلاً گوینده می‌تواند به جای استفاده از کارگفت های امری بعنوان کارگفت ترغیبی، جمله ای را که ظاهراً متفاوت و پرسشی است به کار ببرد ولی مخاطب آن جمله را به منزله نوعی کارگفت ترغیبی در نظر بگیرد. مثال: ممکن است یک لیوان آب به من بدهی؟ = یک لیوان آب به من بده. جمله اول کاربرد غیر مستقیم جمله دوم است.

مثلاً در آیه ۴۳ سوره طه به صورت ترغیبی به حضرت موسی (ع) ابلاغ شده است که " اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ"، یعنی ای موسی! تو و برادرت (به سوی فرعون بروید که از طغیان کرده است. کاربرد آن جمله ای امری و ترغیبی است زیرا شنوندگان و مخاطبان را به جهاد امر می‌کند. در بسیاری از موارد قرآن کریم از توان منظوری جملات استفهامی برای اهداف گوناگونی چون امر و نهی، تشویق و تحذیر، تحقیر و غیره استفاده کرده است که بسیاری از قرآن پژوهان به موارد بسیاری گاهی تا ۱۶ مورد را اشاره کرده اند (ویسی و اورکی، ۱۳۹۴: ۵).

بعلاوه لوینسون^۲ (۱۹۸۳)، چپمن^۳ (۲۰۱۱) متذکر شده اند که بسیاری از کارگفت های ترغیبی به طور غیر مستقیم بیان می‌شوند، هرچند که تعداد زیادی نیز به صراحت و به روش مستقیم جمله امری در قرآن کریم بیان گردیده اند. به چند مثال در این زمینه توجه فرمایید.

1 -Gordon & Lakoff

2 -Levinson

3 -Chapman

و قاتلوهوم حتی لاتکونوا فتنه(بقره/۱۹۳)، با کفار و مشرکین بجنگید تا زمانی که در عالم فتنه‌ای نباشد. یا ایهاالذین امنوا اتقوا الله و کونوا مع الصادقین(توبه/۱۱۹)، ای کسانی که ایمان آورده اید، تقوا پیشه کنید و با راستگویان باشید.

فسبح بحمد ربک و استغفره انه کان توابا(نصر/۳)، ای پیامبر(ص) پروردگارت را تسبیح و حمد کن و از او آمرزش بخواه، که او بسیار توبه پذیر است.

برای بیان کارگفت‌های غیرمستقیم از انواع جملات خبری، استفهامی و ... استفاده می‌گردد. که در بخش کارگفت‌های ترغیبی و تجزیه و تحلیل داده آنها را یادآوری می‌کنیم. در زبان فارسی این کارگفت‌ها با عبارتی چون؛ میدونی، منظورم اینه، دوست داری و غیره استفاده می‌گردد. به طور مثال برای درخواست قیمت چیزی می‌توانیم از عبارات: ممکن است بهم بگی این را چند خریدی: یعنی لطفاً بهم بگو. یا آب سرد در یخچال هست؟؛ یعنی لطفاً کمی آب برایم بیاور.

۳-۲. کارگفت‌های ترغیبی

زبان غیر مستقیم بهترین روش برای بیان کنش‌های ترغیبی هاست و مثالهای زیادی در آیات مکی و مدنی قرآن کریم وجود دارد. به عنوان مثال گاهی از یک جمله خبری، دعایی، اخباری، عاطفی، هشدار، تعجبی و مدح و ذم برای بیان کارگفت‌های ترغیبی استفاده می‌شود. گاهی از کارگفت عاطفی، اظهاری استفاده می‌شود. اما منظورمان کارگفت ترغیبی است. قبل از ارائه و تحلیل داده‌های قرآن به چند مثال فارسی شاید ای مساله را روشن تر کند:

- ۱- استفهامی: خودکار خدمتان هست؟ (یعنی خودکار برایم بیاورید).
- ۲- خبری: برای نوشتن انشا به خودکار نیاز است. (یعنی خودکار برایم بیاورید).
- ۳- عاطفی: اگر یک خودکار به من قرض بدهید لطف می‌کنید. (یعنی خودکار می‌خواهم).
- ۴- هشدار: بدون خودکار نمی‌شود انشا نوشت. (یعنی برای نوشتن خودکار لازم دارم).
- ۵- پیشنهاد: خودکار آبی بهتر از قرمز برای انشا نوشتن است. (یعنی پیشنهاد می‌کنم از خودکار آبی استفاده کنید).
- ۶- دعایی: خدا خیرت بدهد که خودکار به من می‌دهید. (یعنی خودکار به من بدهید).
- ۷- توصیه: معلم به دانش‌آموزان می‌گوید: اگر خودکار اضافه داشته باشید، می‌توانید به دوست خود کمک کنید. (یعنی داشتن خودکار اضافه در درس انشا توصیه می‌گردد).

۴. داده‌های قرآنی و تحلیل آن‌ها

قرآن کریم کتابی دارای لایه‌های معنای ژرف است و کلام الهی از جنبه‌های متفاوت گوینده (خداوند) کلام (لفظ)، محتوی (متن) و روش و شیوه‌ی بیان از هر کتاب و گوینده‌ای کامل‌تر و بهتر است. مسلماً در کاربرد انواع کنش‌های گفتاری نظیر کارگفت‌های ترغیبی مد نظر در قرآن کریم از روش‌های مستقیم و غیرمستقیم استفاده شده است. این کارگفت‌ها با رعایت اصول کاربردشناسی در تعامل، تضمن، و ادب از هر نظر بی‌نظیر است و در این نوشتار سعی بر این است که آیاتی چند برای بیان کارگفت‌های ترغیبی به عنوان نمونه آورده شود و در حد امکان آن‌ها را تجزیه و تحلیل نماییم.

قرآن از انواع جملات سوالی، تعجبی، دعایی، خبری، و امری که بیانگر مدح، ذم، ابشار و انذار برای ترغیب به انجام عملی یا نهی از انجام آن می‌باشند با بسامد بالایی استفاده کرده است. به وسیله این واژه‌ها، عبارات، جملات (آیات)، بشر و انسان مورد خطاب قرار داده و آن‌ها را تشویق و ترغیب به انجام کار نموده است. آستین (۱۹۶۲) بیان می‌دارد که کلمات ما تنها در جمله بیان‌کننده یک ساختار نیست بلکه با کلمات کاری انجام می‌دهیم و بیان یک گزاره نشان از پیش‌بینی^۱، غیربینی^۲ و پس‌بینی^۳ کلام دارد.

۴-۱. داده‌ها و تحلیل آن‌ها

۴-۱-۱. استفهامی: هَلْ جِزَاءَ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ. فَيَأْتِي آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (الرحمن/۶۰-۶۱)

آیا پاداش نیکی (شما) جز نیکی (ما) است، پس کدام یک از نعمت‌های پروردگارتان را انکار می‌کنی. «احسان» دو معنا دارد: یکی کار نیک و دیگری نیکی به دیگران. مراد از احسان اول در آیه، کار نیک و مراد از احسان دوم، نیکی به غیر است. در حقیقت اینجا قرآن کریم انسان را وادار می‌کند تا به طور مودبانه و غیرمستقیم ترغیب به احسان به دیگران کند زیرا احسان به دیگران مانند احسان نمودن به خویش است.

۴-۱-۲. خبری: وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ (عنکبوت/۶۹). قرآن کریم می‌فرماید اگر در راه ما تلاش کنید ما هم شما را به راه خودمان هدایت می‌کنیم و به درستی که خداوند با نیکوکاران است.

۱ - locutionary کنش بیانی (واژه‌ها و قواعد ساخت جمله صحیح)

۲ - illocutionary کنش غیربیانی (بیان منظوری)، آنچه از مخاطب خواسته می‌شود تا انجام دهد.

۳ - perlocutionary کنش پس‌بیانی، واکنش مخاطب در مقابل بیان (کنش) منظوری و غیربیانی.

در این آیه خداوند انسان را به داشتن حق انتخاب و اختیار متذکر می‌شود و به طور غیرمستقیم ما را ترغیب به انتخاب آزادانه و آگاهانه عقاید مذهبی و غیره می‌کند. نمونه‌های فراوان از آیات وجود دارد که انسان را به اختیار و آزادی عمل هدایت می‌کند.

۴-۱-۳. امری: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (الکافرون/۱) (ای پیامبر) بگو به کافران. در اینجا به پیامبر اکرم (ص) امر شده است که به کافران دین را ابلاغ و پیروی کفر را نهی و راه سعادت را به آنها نشان دهد. در آیه شریفه مذکور به پیامبر (ص) امر می‌شود که به مردم اعلام کند که خدای واحد را بشناسند و از بت‌ها دست بردارند. نمونه دیگر آیه إِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا (فرقان: ۶۱)، هنگامی که با جاهلان و نادانها مواجه می‌شوید، از آنها دوری جوید و با آنها بحث و جدل نکنید. به آیه شریفه ۱۰ در سوره صف توجه فرمایید: یا ایها الذین امنوا هل اذکم علی تجاره تنجیکم من عذاب الیم تومنون بالله و رسوله فی سبیل الله باموالهم و انفسهم ذلک فوز العظیم (صف: ۱۰)، ای اهل ایمان آیا می‌خواهید شما را به معامله و تجارتي رهنمون کنم تا شما را از عذاب دردناک (جهنم) نجات دهد. به خدا و رسول او ایمان آورید و در راه او با جان و مال خود جهاد کنید. (شما وارد بهشت می‌شوید) و آن رستگاری بزرگ است. بسیاری از آیات قرآن کریم جمله امری هستند ولی دارای کارگفتی ترغیبی هستند.

۴-۱-۴. اظهار: خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَّا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (احزاب/ ۶۵). در این جمله اشاره شده است که کافران در جهنم به طور همیشگی خواهند ماند و یاور و سرپرستی نخواهند داشت. آیات بسیار فراوانی از این نوع که خود نوعی از کنش‌های اظهاری هستند ولی به صورت غیر مستقیم یک کنش گفتاری ترغیبی هم محسوب می‌شوند. زیرا اشاره دارند که کفار در مکانی بد خواهند بود و انسانها را ترغیب می‌کند که اگر بخواهید رستگار شوید و خداوند یاور شما باشد باید راه خداوند را دنبال کنید.

۴-۱-۵. مدح: یکی از روشهای ترغیب انسان به انجام یک کنش غیربیانی ستایش از یک چیزی است که در انسان دیده می‌شود. در قرآن کریم برای بیان مدح از واژه‌های سلام، نعم، طوبی، بشر و مانند آن استفاده شده است. مثلاً: سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار (رعد: ۲۴) سلام و درود خدا بر شما بخاطر صبری که کردید. فسلام لک من اصحاب الیمین (واقعه، ۹۱) سلام بر گروه درستکاران و

اصحاب دست راست که راه راست را دریافته اند. در تمامی آیات مذکور با بیان کلمات مدح آمیز و در آیاتی که در بخش بعدی تحت عنوان ذم ذکر می شوند. انسان را ترغیب به پرهیز از انجام عملی می نمایند. هرچند که این آیات خود نوعی از کنش‌های گفتاری عاطفی هستند ولی عملکرد ترغیبی دارند.

۴-۱-۶. برای بیان «ذم» شماتت و نکوهش چیزی در قرآن کریم از واژه‌های «بئس» «ویل» و مانند آن استفاده شده است. مثلاً در آیه " وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ (همزه/۱). یعنی "وای بر هر عیب جوی طعنه زن. این امر نکوهش افرادی است که با زبان اشاره و چشم و ابرو دیگران را مسخره می نمایند و یا زبان خود را برای خندیدن به دیگران بکار می گیرند. در قرآن کریم انسانها ترغیب شده اند که طعنه را به هر نحو و شکل انجام ندهند چه غیابی یا حضوری، با زبان یا اشاره، به طور شوخی و یا جدی زیرا همه انسانها مخلوق خداوند بوده و شایسته احترام هستند. در تمامی آیات فوق که به عنوان نمونه ذکر شدند امر و عملی مورد سرزنش و نکوهش قرار گرفته است و با این وسیله بشر را به یک کنش ترغیبی جهت پرهیز از گناهان تشویق می کند.

۴-۱-۷. تعجب: در قرآن کریم گاهی آیاتی ذکر شده اند که انسانها را به بیان تعجب و یا اعجاب دعوت می کند. مثلاً در آیه شریفه فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (صافات/۸۷). یعنی به پروردگار، جهانیان چه گمان دارید! در این آیه ، خداوند به عنوان گوینده، بندگان خویش را به دلیل وجود یا شدت چیزی به تعجب فرا می خواند و به این وسیله ما را به طور غیرمستقیم به نوعی کنش ترغیبی وادار می کند که فکر کنیم و به عظمت خداوند پی ببریم.

۴-۱-۸. دوستی: از دیگر روش‌های ترغیب غیرمستقیم می توان آیاتی در قرآن کریم مثال آورد که در آنها خداوند از واژه «یحب» دوست دارد و یا «لا یحب» دوست ندارد، استفاده کرده است و به وسیله این واژه‌ها بشر را ترغیب به انجام و یا پرهیز از انجام عملی می نماید. به چند مثال در این موارد استناد می کنیم:

آیه ۱۹۰ سوره بقره: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ**

قطعاً خدا متجاوزین را دوست نمی دارد.

آیه ۱۰۷ سوره نساء: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا**

زیرا خدا افراد خیانتکار و گناهکار را دوست نمی دارد.

آیه ۸۷ سوره مائده: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ**

قطعاً خدا متجاوزین را دوست ندارد.

آیه ۵۸ سوره انفال: **إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ**

خداوند در آیات فوق با اشاره به دوست داشتن و یا دوست نداشتن چیزی انسانها به داشتن چیزی که دوستی خداوند را به همراه داشته باشد تشویق و ترغیب و تشویق می نماید.

۴-۱-۹. **تعامل:** در برخی از آیات قرآن کریم، خداوند به وسیله بیان تعامل یعنی برقراری رابطه بین گوینده (خداوند) و شنوندگان (بندگان) است. بعنوان مثال: در آیه کریمه «اللّٰهُ وَلِي الَّذِينَ آمَنُوا يَخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ...» (بقره: ۲۸۶)، خداوند خود را یار و سرپرست افراد مومن می داند که آنها را از تاریکی ها خارج کرده و به سوی نور و روشنایی هدایت می فرماید.

یا در آیه کریمه "...يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ (مجادله/۱۱) یعنی ... خدا از میان شما کسانی را که ایمان آورده و کسانی را که به علم و دانش رسیده اند، به درجه ای بالا از رفعت و بزرگی می رساند. در این آیه شریفه خداوند بزرگ انسانها به علم آموزی و ایمان به حق دعوت می کند و انسانها را با آوردن خصوصیات خوب ایمان آورندگان و علم آموزان تشویق می کند اگر خواهان چنین درجات هستند باید ای دو عمل را پی گیرند.

نتیجه

این مقاله انواع کارگفت‌های آستین و سرل را معرفی نموده است و پس از بررسی آیات قرآن کریم به این نتیجه رسیده است که کارگفت‌های ترغیبی بالاترین بسامد را در قرآن کریم داشته‌اند و سایر کارگفت‌ها در رتبه‌های کمتر از لحاظ بسامد هستند. نتایج این پژوهش با نظرات حسینی معصوم و رادمرد (۱۳۹۴) همخوانی دارد که اظهار می‌دارد در سوره‌های مدنی این کارگفت‌ها بیشترین بسامد را داشته‌اند. شاید دلیل این امر این نکته است که در مدینه، هدف رسالت ترغیب به مقاومت، پرهیزگاری، مراقبت و اکمال دین بوده است. اهداف ترغیبی و تشویقی در قرآن کریم بیشتر به صورت غیرمستقیم بیان گردیده است و در قالب مثل‌ها، توصیه‌ها، اظهار دوست داشتن، جملات تعجبی، شمات، مدح، خبری و یا امری بیان می‌شود. تنوع ترغیب‌ها در قرآن کریم نشانه چند بعدی و چند معنایی قرآن کریم و استفاده از جملات گوناگون برای تشویق مومنین و انذار کافران است. کارگفت‌های ترغیبی به طور مستقیم کمتر بکار رفته است؛ زیرا قرآن کریم انسان‌ها را به تعقل و تفکر دعوت می‌کند. تفکر

موجب می‌گردد تا آیات را از لحاظ معنی و منظور روشن و واضح درک کرده تا شبهه و یا کج فهمی در انسان‌ها رخ ندهد. در نهایت می‌توان ادعا نمود که کلام وحی مکالمه‌ای تعاملی بر پایه منطق و نظم استوار است و مخاطب را ابتدا قانع و سپس هدایت می‌نماید. کارگفت‌های ترغیبی از روش‌های مستقیم کمتر بوده است و شاید دلیل آن روش یادگیری توسط حل مساله است و این طریق خداوند انسان را هدایت نموده که تفکر کند و درک عقلانی از مسایل داشته باشد. از سوی دیگر خداوند انسان‌ها را مورد خطاب قرار می‌دهد و آنها را تشویق می‌کند که راه سعادت را از شقاوت باز شناسند؛ بنابراین، انسان در مقابل خداوند و قرآن کریم مسوولیت پیدا کرده و باید این وظیفه را درست به انجام رساند و موجب رستگاری خود و دیگران گردد. تحقیقات بیشتر در مطالعه کارگفت‌های زبانی و بررسی بسامد آن‌ها در سایر متون مذهبی و ادعیه می‌تواند جهت‌گیری و اهداف این آثار را در راهنمایی، ترغیب و نوع تعامل با مخاطبین این متون روشن نماید.

منابع

۱. الهی قمشه‌ای، قرآن کریم
۲. ابراهیمی، علی اوسط (۱۳۷۹)، جواهر البلاغه، ترجمه احمد هاشمی، قم، نشر توحید.
۳. پهلوان نژاد، محمدرضا و رجب زاده، مهدی (۱۳۸۹)، «تحلیل متن شناسی زیارتنامه حضرت امام رضا (ع) بر پایه نظریه کنش گفتار»، جستارهایی در فلسفه و کلام: مطالعات اسلامی، دوره ۴۲، شماره ۸۵/۲، صص ۳۷-۵۴.
۴. دست آموز، سعیده و محمدی، محمد رضا (۱۳۹۵)، «بررسی تأثیر کنش‌های گفتاری غیرمستقیم با ساختار پرسشی بر روند گفت و گو از منظر زبان روسی»، جستارهای زبانی، دوره هفتم شماره ۱، پیاپی ۲۹، صص ۳۹-۵۷.
۵. حسینی معصوم، سید محمد و رادمرد، عبدالله (۱۳۹۴)، «تأثیر بافت زمانی-مکانی بر تحلیل کنش گفتار، مقایسه فراوانی انواع کنش‌های گفتار در سوره‌های مکی و مدنی قرآن کریم»، جستارهای زبانی، دوره ۶، شماره ۳، صص ۶۵-۹۲.
۶. زارع، آمنه و برزگر، سحر (۱۳۹۲)، «تحلیل متن شناسی سوره بقره بر اساس نظریه کنش گفتار»، اولین کنفرانس ملی آموزش زبان انگلیسی ادبیات و مترجمی، موسسه بین‌المللی آموزشی و پژوهشی خوارزمی و تحت حمایت سیویلیکا، شیراز.

۷. ساجدی، ابوالفضل (۱۳۸۱)، «نظریه کنش گفتاری جان آستین وفهم زبان قرآن»، قبسات، شماره ۲۵، صص ۱۲۲-۱۳۰.
۸. صفوی، کورش (۱۳۸۷)، درآمدی بر معناشناسی، تهران، انتشارات سوره.
۹. صفوی، کورش (۱۳۹۱)، ترجمه درآمدی بر معنی شناسی زبان جان لاینز، تهران، رامین.
۱۰. صفوی، کورش (۱۳۹۲)، معنی شناسی کاربردی، تهران، همشهری.
۱۱. عموزاده، محمد و منوچهر توانگری (۱۳۹۳)، ترجمه کاربردشناسی جورج یول، قم، زرین.
۱۲. فضائی، سیده مریم و نگارش، محمد (۱۳۹۰)، «تحلیل خطبه پنجاه و یکم نهج البلاغه بر اساس طبقه بندی سرل از کنشهای گفتاری»، مطالعات اسلامی: علوم قرآن و حدیث، سال چهل و سوم، شماره پیاپی ۸۶/۳، صص ۸۱-۱۱۸.
۱۳. قائمی نیا، علی (۱۳۹۰)، معناشناسی شناختی قرآن، تهران، مجاب.
۱۴. قنسولی هزاره، بهزاد (۱۳۷۹)، «بررسی کنش های گفتار در خطبه ۱۱۱ نهج البلاغه»، مجله ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی، پیاپی ۱۳۰ و ۱۳۱، صص ۵۷۱-۵۸۰.
۱۵. نوبهار، رحیم (۱۳۹۷)، «تحلیل ادبی آیه ۱۱۲ سوره نحل از چشم انداز گونه شناسی استعاره»، فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش های ادبی-قرآنی، سال ۶، شماره اول، صص ۱۴۵-۱۶۲.
۱۶. ویسی، الخاص (۱۳۸۲)، «بررسی مشکلات معادل یابی واژگان قرآنی و مذهبی در زبان انگلیسی»، پیک نور-علوم انسانی، دوره ۱، شماره ۳، صص ۱۱-۲۱.
۱۷. ویسی، الخاص و اورکی، غلامحسین (۱۳۹۴)، «کارکردهای معنایی و توان منظوری جملات استفهامی قرآن کریم با توجه به نظریه کنش گفتاری»، ذهن، دوره ۱۶، شماره ۶۲، تابستان ۱۳۹۴، صص ۵-۳۰.

18. Chapman, S. (2011). *Pragmatics*. London: Red Globe Press.

19. Crystal, D. (2012). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Oxford: Blackwell.

20. Gordon, D & Lakoff, G. (1971). Conversational postulates. In *Proceedings of the 7th Meeting of the Chicago Linguistic Society* (pp.63-84). Chicago Linguistic Society.

21. Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

22. Saeed, J. I. (2013). *Semantics*. (3rd Edition). Malden, Mass.: Wiley-Blackwell.